



**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat de Filosofia

Memòria del Treball de Fi de Grau

Cercant la justícia a través de la responsabilitat

Teresa Méndez Rosselló

Grau de Filosofia

Any acadèmic 2015-16

DNI de l'alumne:43212000Z

Treball tutelat per Tomeu Sales Gelabert

Departament de Filosofia i Treball Social

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Paraules clau del treball:

Injustícia estructural, responsabilitat, diferència, grup social

ÍNDEX

1. Introducció	4
2. Justícia i diferència	6
3. Injustícies estructurals	16
3.1. Responsabilitat personal i responsabilitat política	16
3.2. L'estructura com a objecte principal de la justícia	19
3.3. La responsabilitat supera les fronteres	22
4. Culpa i responsabilitat	27
5. Conclusions	33
6. Referències bibliogràfiques	37

«No man is an island, entire of itself; every man is a piece of the continent, a part of the main. If a clod be washed away by the sea, Europe is the less, as well as if a promontory were, as well as if a manor of thy friend's or of thine own were: any man's death diminishes me, because I am involved in mankind, and therefore never send to know for whom the bells tolls; it tolls for thee».

JOHN DONNE,

Devotions Upon Emergent Occasions

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball gira entorn a l'obra d'Iris Marion Young (1949-2006), filòsofa política i feminista novaiorquesa. La seva producció rep les influències de filòsofs com Habermas, Rawls, Arendt, Foucault, Giddens, Simone de Beauvoir o Merleau-Ponty. Aquest treball fa un recorregut per dues de les obres més importants de Young (*La justicia y la política de la diferencia* i *Responsabilidad por la justicia*) i n'analitza les idees i els conceptes més destacats. La lectura d'alguns articles relacionats amplia i complementa aquest estudi.

El tema principal de les reflexions de Young és la justícia (l'objecte central de la qual són les estructures socials). Així, una de les seves grans aportacions serà el concepte d'injustícia estructural, presentada com aquella que es produeix quan moltes polítiques (públiques i privades) i els actes de milers d'individus que actuen seguint la llei situen a certs grups socials en desavantatge respecte d'altres grups. El que analitzo durant el primer capítol d'aquest treball a través de *Justicia y política de la diferencia* és el subjecte protagonista d'aquestes injustícies estructurals: els grups socials. Segons Young, per eradicar l'opressió que pateixen sistemàticament molts grups a causa dels processos socials, les mesures redistributives que obvien les diferències (de classe, color, gènere, edat...) i apliquen els mateixos criteris per a tothom no seran efectius. Caldrà el reconeixement d'aquestes diferències i la seva expressió en un àmbit públic heterogeni i divers per a poder apropar-nos a una societat més justa. Ara bé, per l'autora és important una comprensió relacional i dinàmica dels grups socials que anirà perfilant a mesura que desenvolupa les seves reflexions. Com exposo en el present treball però, Young tendeix a deixar-se portar per un essencialisme heretat de la tradició individualista que la precedeix.

La nova idea d'injustícia de Young centrada en les estructures socials suposarà el replantejament d'una responsabilitat que tots haurem d'assumir, en la mesura que ens trobam inevitablement inserits en un marc de relacions i institucions socials. Així, en el capítol segon em dedicaré a examinar la seva redefinició del concepte de responsabilitat basat en les connexions socials oposant-lo a la responsabilitat personal basada en el model tradicional de responsabilitat com a culpa o obligació. Descriuré com Young caracteritza aquestes injustícies estructurals per, finalment, arribar a dilucidar fins on arriba la nostra responsabilitat. Es conclou que, tot i que la responsabilitat política en el

món globalitzat actual ens pertoca a tots, no tots tenim les mateixes condicions i capacitats de reacció davant les injustícies. Per aquest motiu, Young proposa uns paràmetres de raonament de la responsabilitat (poder, privilegi, capacitat col·lectiva i interès) que ens permetin reflexionar a cadascú de nosaltres sobre quines mesures podem d'assumir per a reduir l'opressió derivada de les estructures socials.

Finalment, el tercer capítol se centra en la distinció que proposa Hannah Arendt entre culpa i responsabilitat, i com aquesta li serveix a Young per a construir la seva definició de responsabilitat política, assumint algunes idees d'Arendt i rebutjant-ne d'altres.

En definitiva, aquest treball pretén ser un recull de les idees centrals d'Iris Marion Young, contrastant i sotmetent a crítica algunes de les seves aportacions. Es tracta d'un acostament inicial a l'autora que molt probablement tindrà la seva continuïtat futura.

2. JUSTÍCIA I DIFERÈNCIA

La justícia i la política de la diferència suposen el nucli del pensament d'aquesta autora i les seves idees en aquest àmbit constitueixen una gran aportació al panorama intel·lectual contemporani. Iris Marion Young al seu llibre *Justícia i política de la diferència* definirà el reconeixement de les diferències de grup com el centre entorn al qual construir un nou model de justícia¹. La seva proposta es contextualitza en les societats benestants occidentals de la segona meitat del segle XX. Des dels inicis Young adverteix que no pretén assolir una teoria universalista de la justícia, sinó que se situa sempre en marcs històrics particulars i s'allunya dels mètodes contrafàctics² a l'hora de desenvolupar els seus raonaments. Com afirma Young: «No hay nada sino lo que es» (Young, 2000: 15). En aquest aspecte, Young es distancia dels clàssics i se suma a la prudència de la Teoria Crítica, en la mesura que defensa la impossibilitat d'un sistema complet ahistòric que menysprei la realitat social.

Seguint aquest plantejament històrico-contextual, Young es desfà del subjecte modern autocentrat i nega que l'individu sigui anterior als processos socials. Ella dona primacia a les relacions i a les dinàmiques socials com a constitutives dels subjectes³. Així, els individus no posseeixen una identitat estàtica i tancada, sinó que estan constantment atravesats per la seva afiliació als grups socials⁴. De fet, la seva teoria de la injustícia estructural que perfilarà amb més detall en obres posteriors no es pot entendre sense partir dels grups socials. Caldrà demanar-se, doncs, què és el que defineix els grups socials. La resposta a aquesta pregunta porta a confusions ja que Young mostra certa ambigüitat en aquesta obra. Es poden distingir dues grans definicions del grup social aparentment contradictòries: partirà d'una definició essencialista-identitària que anirà evolucionant cap a un concepte relacional, històrico-contextual.

¹ «La justicia social requiere no de la desaparición de las diferencias, sino de instituciones que promuevan la reproducción y el respeto de las diferencias de grupo sin opresión» (Young, 2000: 84).

² En aquest punt, Young representa l'antítesi de Hobbes, Locke, Rousseau i Rawls, màxims exponents de l'abstracció i la ficció en el procés reflexiu.

³ Clarament influïda pels post-estructuralistes i pel feminisme, se senten ressonàncies de la màxima beauvoiriana: «no es neix dona, s'arriba a ser-ho».

⁴ Young desdibuixa les línies que separen l'individu del grup social en cites com la següent: «Los cambios en las afinidades de grupo se experimentan como cambios en la propia identidad» (Young, 2000: 82).

Inicialment, Young fa unes aportacions sobre el concepte de grup social que desprenen un fort essencialisme. Una de les primeres definicions que apareixen en aquesta obra diu així:

«Un grupo social no se define principalmente⁵ por una serie de atributos compartidos, sino por un sentido de *identidad*. (...) A pesar de que *a veces* los atributos objetivos son una condición necesaria para clasificarnos a nosotras mismas o a las demás como pertenecientes a cierto grupo social, son la *identificación* con una cierta categoría social, la historia común que genera la categoría social y la autoidentificación las que definen al grupo como grupo» (Young, 2000: 79).

D'entrada, sembla que Young dota als grups socials d'una existència definida i apartada de la realitat, la pertinença als quals dependria de si te'n sents o no partícep⁶, de si et desperta un sentiment d'identitat; ni tan sols es requeriria la possessió d'una sèrie d'atributs. Queda patent com aquesta categoria de grup social dista molt del que inicialment Young es proposa, això és, desenvolupar una reflexió que no prescindeixi d'un plànol contextual determinat.

D'altra banda, per formar part d'un grup es requeririen en tots els casos uns atributs compartits, no només «a vegades» com esmenta l'autora. És necessària la presència o la «no-presència» d'alguna característica (color, genitals, edat, discapacitat, religió, etc.), que possibiliti a la societat construir aquest element com a diferent i estrany. Tanmateix, aquestes característiques compartides, si no comportessin conseqüències només constituïrien un conjunt⁷; per això sostenc que el que realment defineix un grup social és la situació específica que experimenten els membres del grup envers la resta de la societat en tant que posseeixen uns determinats trets. És doncs el conjunt de possibilitats i limitacions dels individus el que els defineix com a grup social. Aquesta definició s'apropa més al que Young entendrà finalment per grup social, ja que gradualment, els seus raonaments emfatitzaran allò contextual i relacional.

⁵ Amb «principalment» sembla que Young vol diferenciar entre els grups socials i els conjunts, que ella mateixa defineix com «clasificación cualquiera de personas de acuerdo con algún atributo» (Young, 2000: 78).

⁶ Aproximació a la teoria platònica de les idees.

⁷ Els atributs constituïrien una condició necessària però no suficient per a formar un grup social. Es podria afirmar que tot grup social parteix d'un conjunt, però no tot conjunt deriva en un grup social.

Entendre l'evolució del significat de grup social a Young requereix analitzar els conceptes d'opressió i dominació⁸, doncs confirmen com la identitat finalment no resultarà fonamental per a la construcció d'un grup social, sinó que més aviat són les dinàmiques de privilegis les que s'han de tenir en compte. Paràgrafs com el següent evidencien aquest gir anti-essencialista:

«A los grupos dominantes no les hace falta percibir la existencia de su propio grupo; ellos ocupan una posición no señalada, neutral, aparentemente universal. Pero las víctimas del imperialismo cultural⁹ no pueden olvidar su identidad de grupo porque la conducta y reacciones de otras personas las hacen volver a ella» (Young, 2000: 208)¹⁰.

Tenint en compte que per cada grup social oprimint existeix un grup privilegiat (Young, 2000: 76), veiem com els grups oprimits experimenten un sentit d'identitat basat en l'empatia i la comprensió cap a altres individus que es troben en el mateix context i reben la mateixa resposta social, però aquesta reacció identitària no sempre es produeix en els grups opressors, llavors no és quelcom comú a tots els grups socials i per tant no pot constituir l'element defintori.

S'observa com Young abandona definitivament la concepció platònica-essencialista dels grups en el text que segueix, on sosté que són les interaccions entre els individus el que constitueix l'element decisiu:

«Los grupos son reales, no como sustancias sino como formas de *relaciones sociales* (...) Los grupos son *fluidos*; así como aparecen pueden también desaparecer» (Young, 2000: 79-85).

⁸ Dos conceptes cabdals per Young: «en lugar de centrarse en la distribución, una concepción de la justicia debería comenzar por los conceptos de dominación y opresión» (Young, 2000: 12).

⁹ L'imperialisme cultural, juntament amb l'explotació, la marginació, la carència de poder i la violència constitueix una de les cinc cares de l'opressió. Aquesta teoria de l'opressió de Young pluralitza aquesta categoria evitant l'exclusió i la simplificació que produiria una comprensió monològica de la mateixa (Young, 2000: 111). Ella observa que hi ha un buit teòric al voltant d'aquest terme ja que l'ús tradicional de l'opressió com a tirania dista molt de com utilitzen aquest concepte els nous moviments socials dels 60. En funció d'aquest nou ús, Young defineix l'opressió com les desavantatges i injustícies que sofreixen alguns grups no a mans d'un tirà, sinó degut a les pràctiques quotidianes d'una benintencionada societat liberal (Young, 2000: 74). Ens trobam doncs, davant una injustícia estructural (no bastaria aplicar mesures redistributives per solventar-la) que incideix en els grups socials de fins a cinc maneres diferents (totes igual d'importants).

¹⁰ «Los grupos son expresiones de las relaciones sociales; un grupo existe solo en relación con al menos otro grupo» (Young, 2000: 77).

Seria només considerant aquesta caracterització dels grups socials com estructures obertes, que agafa consistència la deconstrucció del subjecte modern que proposa l'autora¹¹.

El plantejament de Young no contradiu la necessitat d'uns determinats atributs (o la carència d'aquests) que he considerat anteriorment. Certament, les diferències són socials i no inherents¹²: «las diferencias de grupo no son hechos “naturales”. Dichas diferencias se hacen constantemente en las interacciones sociales en las que las personas se identifican a sí mismas y entre sí» (Young, 2000: 225). Ara bé, sempre s'ha de partir d'uns trets observables per eventualment arribar a polititzar-los i construir-los com una diferència (positiva o negativa) que propiciarà relacions d'avantatge o desavantatge.

Com assenyala Bascuñán, en obres posteriors com *Inclusion and democracy* el grup social encara perdrà més rigidesa i Young conclourà definitivament que «la diferència social no és identitat» (Bascuñán, 2013: 32).

Seguint el raonament anterior i ja entrant en la problemàtica de la justícia, Young s'oposa frontalment al paradigma distributiu¹³ que impera en la teoria moral i la filosofia política tradicional, ja que aquest manté una concepció atomista dels individus i obvia les estructures socials. Aquest model pressuposaria una ontologia social equivocada que contribueix a l'exclusió social, doncs sempre entén les diferències grupals com unitats definides necessàriament contraposades. Per Young, les injustícies les protagonitzen els conceptes de dominació i opressió, l'erradicació dels quals requereix necessàriament observar les diferències a la llum dels grups socials; això és, contemplant unes estructures socials dinàmiques i canviants:

«Una comprensión relacional de la diferencia de grupo rechaza la exclusión. La diferencia ya no implica que los grupos se excluyan mutuamente. Decir que hay diferencias entre los grupos no implica que haya experiencias no susceptibles de ser superpuestas, o que dos grupos no tengan nada en común. El presupuesto de que las

¹¹ «La persona individual, constituida en parte por sus afinidades y relaciones de grupo, no puede ser unificada, es ella misma heterogénea y no necesariamente coherente» (Young, 2000: 85).

¹² No tots els atributs són tinguts en compte en tota època històrica i en tota societat: «En la Francia de Vichy, por ejemplo, la población judía que había sido asimilada de tal modo que no tenía una identidad específicamente judía, fue señalada como judía por otros individuos que a su vez le adjudicaron una categoría social específica. Estas personas se “descubrieron” a sí mismas como judías y formaron entonces una identidad y una afinidad de grupo entre ellas» (Young, 2000: 83).

¹³ Un dels referents negatius de l'autora és Rawls, qui entén la justícia com «la manera en que las instituciones sociales más importantes distribuyen derechos y deberes fundamentales» (Young, 2000: 46).

diferencias reales en las afinidades, la cultura o el privilegio implican una categorización oposicional, debe ser cuestionado. Los distintos grupos son siempre similares en algunos aspectos, y siempre comparten potencialmente algunos atributos, experiencias y objetivos» (Young, 2000: 288).

En aquest punt, Young assumirà l'ètica comunicativa¹⁴ de Jürgen Habermas, imprescindible per a crear un espai públic heterogeni i participatiu que visibilitzi i reconegui positivament les diferències entre els grups socials i no en privilegii uns per sobre dels altres¹⁵. En canvi, l'autora considera que el paradigma distributiu imperant a la societat capitalista del benestar despolititza als individus, ja que el debat públic no sobrepassa una discussió superficial sobre l'assignació dels recursos i no arriba a plantejar qüestions de fons no distributives¹⁶, cosa que reforça la dominació i l'opressió.

Així, es distingeixen dos models diferents de justícia segons Young. Per una banda, el model vigent entén la justícia com a distribució i tendeix a expulsar a les persones del debat polític centrant els seus interessos en l'àmbit del consum. D'altra banda, hi hauria el model de justícia que pretén la inclusió de tota la població en la deliberació i la presa de decisions perquè tothom pugui reivindicar unes condicions que li permetin desenvolupar i exercir les seves capacitats. Aquesta darrera concepció de la justícia que posa l'accent en qüestions procedimentals i estructurals i té en compte les diferències de grup com a relacionals i fluides, és la que per Young pot aspirar a acabar amb la dominació i l'opressió de les societats contemporànies, i la que de fet reclamen els moviments d'esquerres com certes corrents feministes, l'alliberació de la gent negra, els moviments indígenes nord-americans i l'alliberació de gais i lesbianes (Young, 2000: 11).

En definitiva, per Young la justícia seria el conjunt de condicions institucionals que possibiliten que les persones adquireixin certes capacitats i les utilitzin satisfactòriament en àmbits socialment reconeguts, per a participar en la presa de

¹⁴ Young no comparteix la teoria comunicativa de Habermas íntegrament. Per exemple, considera que Habermas pretén assolir un àmbit públic homogeni basat en el consens del que ella s'aparta reivindicant les diferències. D'altra banda, segons l'autora, per Habermas el subjecte que delibera s'abstreu del seu context personal i utilitza una raó universal, separació que per Young és impensable.

¹⁵ «Afirmar las diferencias de los grupos sociales en el ámbito político es el mayor correctivo al imperialismo cultural» (Young, 2000: 113).

¹⁶ «Las cuestiones relativas a la organización de la producción, las estructuras públicas y privadas de toma de decisiones, o los significados sociales que confieren estatus o refuerzan las desventajas, por el contrario, no se plantean» (Young, 2000: 116).

decisions i per a expressar els seus sentiments, experiències i perspectiva sobre la vida social, en contexts on altres persones puguin escoltar-les (Young, 2000: 156).

Com he esmentat, Habermas esdevé un punt de referència per a la filòsofa en tant que teòric de la democràcia, i és que per Young la democràcia no representa una forma més de govern, sinó que serà una condició necessària per assolir la justícia. Certament, la possibilitat d'expressar i reivindicar les diferències és la base del pensament de Marion Young. Ella, defensarà aquesta postura en contraposició al reduccionisme de la lògica de la identitat que nega la diferència, rebutja la pluralitat a favor de la unitat i ho vol encabir tot en categories estanques i ordenades. El que acaba aconseguint aquesta lògica identitària són categories contradictòries i simplistes que no reflexen els matissos ni les juxtaposicions de la realitat que ens envolta. El que persegueix aquest intent d'abstracció i racionalització de la societat és la imparcialitat¹⁷, característica considerada tradicionalment necessària per un judici ètic just i universal. Així doncs, segons la lògica de la identitat es tracta de considerar estàticament els subjectes, sense tenir en compte en cap cas la multiplicitat d'afinitats grupals que de fet els conformen:

«La diferencia, entendida como la conexidad entre cosas con más o menos similitudes en una multiplicidad de posibles aspectos, queda reducida para el discurso occidental como la oposición a/no-a. Arrastra la diferencia hasta oposiciones jerárquicas dicotómicas: esencia/accidente, buena/mala, normal/desviada» (Young, 2000: 170).

Però Young no creu que la justícia s'hagi d'aplicar en funció d'un suposat ideal d'imparcialitat; no ha de ser cega a les diferències d'edat, riquesa, color de la pell, sexe, etc. ni ha de tractar a tothom seguint els mateixos principis. Ben al contrari, la justícia ha de contemplar la pluralitat, aplicar criteris diferents i arribar a resolucions parcials mai arbitràries sinó reflexives i democràtiques, davant un context que tanmateix és irreductible. En aquest punt l'autora s'introdueix en el clàssic conflicte públic-privat, i assenyala que tradicionalment tan sols han estat exposats a l'arena pública els problemes dels homes blancs heterosexuels de classe mitja/alta (és a dir, la cara normalitzada de totes les oposicions), mentre que tot el que es desviava de la ideologia

¹⁷ L'ideal d'imparcialitat és el que Rawls pretén assolir amb el «vel de la ignorància», ficció contrafàctica amb la que tractarà de resoldre el problema de la distribució. Young fa referència directa a aquest autor quan considera que ser justos no requereix despersonalitzar-nos ni aïllar-nos de la nostra situació particular, de manera que la disjuntiva imparcialitat/autointerès quedaria invalidada.

dominant ha quedat relegat a l'àmbit privat i no ha estat visibilitzat en un debat que, en conseqüència, resulta pobre i elitista. En definitiva, la suposada imparcialitat a la que aspira la lògica de la identitat tan sols deriva en una falsa homogeneïtat de la vida pública que privilegia uns grups socials per damunt dels altres. És a dir, promou la dominació i l'opressió.

La comprensió de Young d'una justícia que considera positivament les diferències de grup explica la repercussió que ha tingut aquesta autora pel feminisme. Les seves aportacions han servit per articular i ampliar les reivindicacions de les dones, que ja a finals dels anys 60 proclamaven que «lo personal és polític». Amb aquest lema de la segona onada, denunciaven la tendència històrica que ha marginat sistemàticament a les dones a l'àmbit privat, emmudint els seus interessos i els seus reclams. Però no només les dones han patit aquesta exclusió de l'esfera pública; col·lectius com els homosexuals, els gitanos, els discapacitats i d'altres, veuen com la tolerància i el respecte de les seves diferències masses vegades no supera els límits d'allò privat i a la pràctica no es poden expressar en un debat obert i inclusiu. Certament, hi ha una igualtat formal a les societats capitalistes actuals que a nivell teòric reconeix i accepta les diferències de tots els grups, però com diu Young, aquest reconeixement no s'arriba a materialitzar i a exterioritzar en una deliberació pública real. La igualtat en el discurs la defensem la majoria de persones de les societats occidentals, perquè totes ens creiem en major o menor mesura lliures de biaxos masclistes, homòfobs, racistes, xenòfobs..., però a diari reproduïm inconscientment els estereotips i prejudicis que tenim interioritzats¹⁸. És així com, sense ni adonar-nos-en contribuïm a l'opressió de certs grups socials, i fins i tot podem estar reproduint estructures que devalúen el nostre propi grup. El que estam fent en aquests casos no és captar el sentit positiu de la diferència com una realitat social inevitable, múltiple i superposada, sinó assenyalant-la com a rara i despreciable assumint implícitament que el nostre punt de vista és objectiu i imparcial, com si nosaltres no estéssim inserits en una xarxa de grups socials.

Els mitjans de comunicació i la indústria cultural segueixen sostenint i reforçant amb les seves produccions audiovisuals les jerarquies socials que oprimeixen a

¹⁸ D'aquí que mentre Young afirma que per cada grup social oprimint n'hi ha un de privilegiat, també diu que un grup oprimint no necessita tenir un grup opressor correlatiu (Young, 2000: 75). Succeeix que molt sovint l'opressió s'exerceix a nivell inconscient (com ampliarà a *Responsabilitat per la Justícia*, de vegades som opressors indirectament a través de pràctiques en sí legals i moralment correctes).

determinats col·lectius¹⁹. Des de les pel·lícules infantils fins a la pornografia, tot es troba impregnat d'una lògica dicotòmica simplista, que redueix els grups i les diferències a categories estàtiques i oposades, sempre l'home davant la dona, el blanc davant el negre, el sa davant el malalt, el jove davant el vell... Però crec que no és tant el fet d'emetre certs continguts el que sustenta la ideologia dominant, sinó l'omissió d'alguns altres. No és tant la visibilització devaluada i estereotipada de certs grups, sinó la invisibilització d'alguns altres el que fa que a la pràctica siguem incapaços d'incorporar normalment algunes diferències al nostre dia a dia.

Una vegada Young ha assenyalat l'inconscient com amagatall dels nostres prejudicis més profunds, fa un avanç del que serà un dels temes principals del seu llibre *Responsabilitat per la justícia: la responsabilitat i la culpa*. Young pensa que les accions no intencionals i inconscients porten a considerar responsable a l'individu o a la institució en qüestió, mentre que només si l'acció ha estat conscient es pot parlar de culpa. A més, mentre la responsabilitat convida a la reflexió per a millorar futures accions, la culpa només és retrospectiva. Es refereix a actes consumats i no aspira a corregir el que serà sinó a castigar el que va ser. En aquest sentit, Young fa una crida a la presa de consciència de tota la societat en relació als prejudicis abans esmentats que tantes injustícies ocasionen a determinats grups socials. En altres paraules, l'autora exigeix responsabilitat per erradicar l'opressió de la societat contemporània, aposta per una acció premeditada i conseqüent, que s'interessi i tengui en compte a totes aquelles persones a qui poden afectar els nostres actes. En definitiva, Young ens encoratja a que siguem subjectes actius i conscients en un món on les conseqüències de les nostres accions cada vegada arriben més enfora.

La proposta de Young envers la justícia és trencadora en un context on l'individualisme liberal és hegemònic. Ella no assumeix l'ontologia individualista provinent de la teoria rawlsiana que contempla únicament la justícia en termes econòmics-distributius. Aquest marc liberal considera apropiada l'eliminació les diferències grupals amb l'objectiu d'assignar a cada individu els béns materials que li corresponen. Precisament, la gran aportació de Young serà situar els grups socials al centre de la seva teoria de la justícia, i no a l'individu, en tant que les injustícies s'insereixen en processos socials. Young, trascendeix doncs els límits distributius de la

¹⁹ Aquí utilitzo col·lectiu com a sinònim de grup social.

justícia que el liberalisme havia pressuposat, per contemplar en primera instància les posicions polítiques i socials dels grups.

Young adverteix que no és fàcil abandonar el marc conceptual rawlsià per articular una teoria crítica que s'hi oposi; el tenim interioritzat i normalitzat²⁰. Ella mateixa, en el seu intent de desprendre's de l'imaginari individualista liberal a través dels grups socials, tendeix a assumir-ne el vocabulari i reificar el que volia ser una ontologia relacional grupal. Com he exposat, el grup social de Young evoluciona assolint cada cop més coherència amb la idea d'injustícia estructural, tot i que fins a la seva darrera obra *Responsabilitat per la justícia* encara s'observa com no aconsegueix superar la tensió entre l'atomisme social liberal i una ontologia de grup relacional.

Ja per finalitzar, una altra crítica que se li pot fer a Iris Marion Young, prové de l'article de Nancy Fraser *El feminisme, el capitalisme i l'astúcia de la història* (2009). Aquí, Fraser analitza la segona onada del feminisme en relació al desenvolupament del capitalisme. L'autora articula la crítica feminista dels 70 entorn a quatre eixos: l'economicisme, l'androcentrisme, l'estatisme i el westfalianisme (Fraser, 2009: 92). En relació a l'economicisme, les feministes defensaven que tot i que la injustícia de gènere no era sinònim d'injustícia distributiva, es requeria un anàlisi que tengués en compte l'economia (a més de les qüestions culturals i polítiques) per a assolir l'emancipació de les dones. A la dècada dels 90, quan el que ella anomena "capitalisme organitzat d'estat" passa a transformar-se en el neoliberalisme que coneixem, les crítiques al paradigma distributiu economicista seran abandonades a favor d'un discurs del reconeixement orientat únicament a temes d'identitat i diferència. El neoliberalisme, aprofitant i propiciant aquest desplaçament del feminisme i restringint-lo a la crítica cultural, es desfeia hàbilment d'un potencial detractor envers a les mesures financeres liberals que anava imposant. En definitiva, la segona onada criticarà inicialment el paradigma economicista de les societats del benestar de l'OCDE i els estats postcoloniais, per caure posteriorment en un culturalisme igualment insuficient.

He destacat l'economicisme al que Fraser fa referència perquè Marion Young, en aquesta primera obra publicada als anys 90, denuncia un model de justícia orientat

²⁰ Harvey parla del triomf del pensament neoliberal en la societat actual, basat en el paradigma de la distribució: «El neoliberalismo se ha convertido en un discurso hegemónico con efectos omnipresentes en las maneras de pensar y las prácticas político-económicas hasta el punto de que ahora forma parte del sentido común con el que interpretamos, vivimos, y comprendemos el mundo» (Harvey, 2008: 3).

exclusivament a la distribució de recursos i el combat posant l'accent en l'altra cara de la moneda: el reconeixement²¹. Young tracta d'incidir en l'àmbit sociocultural descuidat pel paradigma distributiu i s'aparta en gran mesura de qüestions econòmiques i de producció. L'autora defensa el seu mètode al·legant que la justícia requereix en primer lloc analitzar les estructures socials i institucionals que determinaran la distribució. Seria un error obviar-les per abordar directament l'assignació de béns. Per altra banda, s'ha de tenir en compte que una de les cinc cares de l'opressió formulades per Young és l'explotació, categoria marxista que fa referència a l'apropiació d'allò que produeix un grup social o classe per un altre. Així doncs, tot i que en la seva primera etapa Young se centra en temes d'identitat i diferència, en aquest punt sí que estaria abordant la injustícia des del punt de vista econòmic. En definitiva, el feminisme de Young no deixaria de banda totalment, com apunta Fraser, la redistribució econòmica.

²¹ Young pertany al paradigma del reconeixement segons els seus contemporanis, tot i que ella s'autodenomina autora de «l'enfocament de la injustícia estructural» (Bascuñán, 2013: 34).

3. INJUSTÍCIES ESTRUCTURALS

En aquest segon capítol faig una anàlisi d'algunes de les idees centrals de l'obra pòstuma de Young *Responsabilitat per la justícia*. Concretament em baso en el primer, el segon i el cinquè capítol. Inicialment, exposo les crítiques de Young a la concepció individualista de la responsabilitat personal a favor de la responsabilitat política. Tot seguit destaco l'estructura social, l'objecte central de les reflexions de Young sobre la justícia. Finalment, parlaré de l'abast global de les injustícies estructurals per a comprendre, en conseqüència, fins a on arriba la responsabilitat.

3.1. Responsabilitat personal i responsabilitat política

En relació a la crítica al feminisme de la segona onada que Fraser assenyala, cal reconèixer que ja en el capítol inicial de *Responsabilitat per la justícia* Young s'endinsa molt més en qüestions socioeconòmiques per explicar la responsabilitat. Enlloc de limitar-se a l'àmbit del reconeixement, abordarà qüestions redistributives analitzant per exemple les polítiques i les reformes econòmiques d'Estats Units dels darrers anys. En aquest sentit, es podria distingir una segona Young a qui no es podrien aplicar les objeccions de Fraser que encara podien ser pertinents a *Justícia i política de la diferència*.

Young inicia aquest primer capítol de la seva obra fent una anàlisi històrica de les diferents formes que ha anat adoptant la responsabilitat des de mitjans del segle XX als Estats Units. Al principi, es considerava que els individus que formaven una societat eren interdependents (degut a les relacions institucionals i estructurals que els unien), però a partir dels anys 90 s'ha estès un individualisme que ha anul·lat la idea de responsabilitat col·lectiva d'èpoques anteriors. Aquesta tendència és la que ha portat a considerar que si hi ha persones en situacions desfavorides és degut a la seva carència de responsabilitat personal; en altres paraules, en les societats capitalistes modernes tot el pes de la culpa recau sobre la víctima.

Aquest model de la responsabilitat personal sosté que cada persona o família ha d'assumir les conseqüències de les seves accions, com si no estéssim immersos en un entramat de dinàmiques socials; és a dir, obviant els elements estructurals. La responsabilitat personal, diu Young, agafa el model de «culpa» o «falta» característic del discurs legal i moral. Un dels trets principals d'aquest model de responsabilitat és

que a l'assenyalar a algú com a responsable, absol a la resta de la societat; doncs es tracta d'una responsabilitat individual i aïllant. Això, promou la despolitització dels individus. Un cop desactivades les relacions entre els diferents membres de la societat, la gent se sent alleugerida i legitimada per no mirar més enllà del seu benestar.

Young analitza i critica aquesta idea de responsabilitat personal que s'ha implantat darrerament. Per una banda, contra la tesi imperant que la pobresa en una societat es deu o bé a causes estructurals o bé a la responsabilitat personal de l'individu en qüestió, Young defensa que els dos factors són indissociables, és un error construir-los com una dicotomia.

En segon lloc, Young observa que aquells que defensen la idea de responsabilitat individual sistemàticament culpabilitzen a la gent que es troba en una situació de pobresa, al·legant que si no ascendeixen en l'escala econòmica és per una qüestió de voluntat. En relació al punt anterior doncs, estarien pressuposant que al segle XX gaudim d'unes condicions estructurals justes, afirmació que Young desmenteix categòricament.

Finalment, Young critica que els partidaris de la responsabilitat personal donen per fet que la resta de la població que no es troba en una situació de pobresa és responsable. Això és degut a què segons la retòrica de la responsabilitat personal una persona responsable seria aquella que no depèn dels altres, que no requereix prestacions socials. Com a substitutiu d'aquesta noció tan individualista i reductiva de responsabilitat, Young proposa conceptualitzar a les persones responsables de la següent manera:

«Una persona responsable es aquella que intenta deliberar sobre diferentes opciones antes de actuar, toma decisiones que parecen ser las mejores para *todos los afectados*, y se preocupa de las posibles consecuencias negativas que su decisión tenga para los demás» (Young, 2011: 46).

Amb aquesta definició molt més àmplia, la responsabilitat individual esdevé responsabilitat col·lectiva en la mesura que ningú de nosaltres es troba apartat del context social, les injustícies estructurals ens mantenen connectats; cal responsabilitzar-nos-en.

Young en cap cas rebutja la importància de la responsabilitat personal, tan sols desfà la disjunció irresoluble entre aquesta i l'estructura social que plantegen els teòrics de la responsabilitat personal (Young, 2011:40). En definitiva, l'autora deixa prou clar que els individus d'una societat no són éssers passius i indefensos davant forces estructurals omnipotents, sinó que, tot i estar condicionats per processos estructurals, són agents amb cert marge de llibertat per a prendre les seves pròpies decisions.

Young reivindica la importància de les estructures socials com a element ineludible a l'hora de plantejar la responsabilitat, per aquesta raó també s'oposa a aquells intel·lectuals que consideren que les injustícies són causades per la mala sort²². Aquests autors apostarien simplement per l'aplicació de polítiques redistributives que reguessin les desigualtats causades per la mala sort. En canvi, segons Young hi ha circumstàncies que no vénen donades aleatòriament, sinó que hi ha tot un entramat socioestructural que les provoquen (Young, 2011:53). Tanmateix, Young creu que fins i tot la mala sort és relativa, perquè igualment serien les condicions d'origen socioestructurals les que ens farien distingir entre bona o mala sort. En altres paraules, allò que ens ve donat i no depèn de nosaltres esdevindrà avantatjós o desavantatjós en funció del context social en el que ens trobam. Estem doncs davant un darwinisme social, igual que una guineu albina serà afortunada en un entorn glacial però tindrà dificultats de sobreviure en un paratge boscos, una persona amb mobilitat reduïda només sera desafortunada en una societat que no inverteix en eliminar barreres arquitectòniques.

Young estaria d'acord amb la filòsofa Judith Shklar sobre el fet que apel·lar a la mala fortuna desemboca en una actitud conformista. En canvi, tractar d'injustícies a les nostres circumstàncies implica que hi ha quelcom que no s'està gestionant correctament, que es podria fer d'una manera alternativa, en definitiva, que el canvi depèn de nosaltres i no ens hem de resignar a assumir la realitat.

Young arriba a la conclusió que seria individualista limitar-se a impulsar mesures redistributives per pal·liar els efectes de l'atzar. Una concepció interdependent i relacional de la societat també hauria d'intentar reduir les desigualtats revisant i modificant si cal lleis institucionals, pràctiques socials i relacions estructurals (Young, 2011:55).

²² En aquest punt l'interlocutor de Young serà Dworkin.

3.2. L'estructura com a objecte principal de la justícia

Iris Marion Young afirma que les causes de les injustícies s'han de cercar en l'estructura social. Abans de res, l'autora aportarà una definició negativa de les injustícies estructurals diferenciant-les de les interaccions individuals, de les polítiques estatals o d'altres institucions poderoses i de la mala sort.

Young il·lustra la injustícia estructural amb l'exemple de Sandy, la història fictícia (però corrent als Estats Units) d'una mare soltera que es veu abocada a viure al carrer per una sèrie de circumstàncies que no depenen d'ella. Es diu que Sandy pateix una situació socioestructural ja que ser vulnerable a la falta de vivenda és una condició generalitzada que afecta a moltes altres persones, no és un cas aïllat i casual. Les víctimes de les injustícies estructurals doncs, no són persones individuals, sinó col·lectius sencers:

«La injusticia estructural existe cuando los procesos sociales sitúan a grandes *grupos* de personas bajo la amenaza sistemática del abuso o de la privación de los medios necesarios para desarrollar y ejercitar sus capacidades, al mismo tiempo que estos procesos capacitan a otros para abusar o tener un amplio espectro de oportunidades para desarrollar y ejercitar capacidades a su alcance» (Young, 2011:69).

Aquí Young recupera la noció de grup social ja esmentada a *La justicia y la política de la diferencia*. En el cas de Sandy, ella formaria part de diferents grups socials: del grup de les dones, de les treballadores, de les mares solteres, etc., tots aquests grups serien oprimits per les mateixes estructures que situen a altres grups en una situació de privilegi.

Igual que els afectats per les injustícies estructurals no són individus sinó grups, les causes que les produeixen també són múltiples, no són produïdes per una sola persona o per una sola política:

«*Muchas* políticas, tanto públicas como privadas, y los actos de *miles* de individuos que actúan conforme a leyes normales y prácticas aceptadas, contribuyen a producir estas circunstancias» (Young, 2011: 65).

Trobam doncs que les característiques principals d'aquest tipus d'injustícia són el nombre de persones i polítiques implicades, i també la falta d'intencionalitat

d'aquestes, doncs les injustícies estructurals no són causades directament, sinó que deim que les persones i les polítiques «hi contribueixen», «hi participen». Amb tot, encara que en aquest sentit es puguin considerar un dany colateral, la seva sistematicitat fa que aquestes injustícies siguin previsibles i per tant modificables; no és atzarós que certs col·lectius es vegin sempre perjudicats.

Per a definir les injustícies estructurals, Young recorre a quatre paràmetres diferents però relacionats: limitació objectiva, posició-espai, estructures produïdes en l'acció i conseqüències no intencionades.

En relació a la limitació objectiva, Young sosté que alguns experimenten la societat com quelcom objectivament limitant al mateix temps que altres la perceben com un conjunt de facilitats. La possibilitat objectiva i limitant de les estructures pot esser material²³ o en forma de lleis socials i institucionals. Aquestes darreres poden ser o bé normes jurídiques explícites o bé lleis implícites que es compleixen per hàbit.

En qualsevol cas, cap d'aquestes limitacions objectives no exerceixen coercions directes, sinó que limiten de manera indirecta i acumulativa. Les injustícies estructurals no suprimeixen la llibertat per complet, sinó que limiten en la mesura que restringeixen el ventall d'opcions que tenim de forma no equitativa per a tothom (Young, 2011:72).

En segon lloc, Young defineix la posició d'una manera molt similar a com conceptualitza els grups socials a *La justicia i la política de la diferencia*, això és, primer de forma essencialista i posteriorment des d'una comprensió més fluïda. Inicialment fa referència a l'exemple de Sandy per assenyalar que ser vulnerable a quedar-se sense habitatge seria una posició comú que compartirien les persones amb diversos atributs, antecedents i objectius. A posteriori, però, dóna primacia a les connexions entre individus:

«Cuando nos consideramos miembros de una sociedad en términos de posiciones sociales, nos interesan menos sus preferencias individuales, habilidades y

²³ Tornant al cas de Sandy: «Hoy en día muchas de las realidades físicas de la mayor parte de las regiones metropolitanas de Estados Unidos son productos estructurados de una combinación de políticas sociales, decisiones de inversión, preferencias culturales y hegemonías raciales de mediados del siglo XX. Tanto si lo queremos como si no, estos efectos materializados de las acciones pasadas y decisiones limitan las opciones de acceder a una vivienda para muchas personas en diversas partes del país» (Young, 2011:71).

atributos, y nos preocupan más las *relaciones* que ocupen respecto a otras personas» (Young, 2011:74).

Les similituds amb els grups socials es fan cada cop més evidents quan Young qualifica de posicions socials el gènere o la classe, i sosté que les desigualtats s'organitzen sovint en funció de la classe social, la raça, el gènere, les habilitats i a vegades de l'ètnia. Fins i tot diu que les relacions de privilegi i desavantatge estructuraven aquestes categories (Young, 2011:75). En definitiva, el que Young anomena posició a *Responsabilidad por la justicia* és molt semblant sinó sinònim al grup social de *La justicia y la política de la diferencia*.

El tercer dels aspectes d'aquestes injustícies són les estructures produïdes en l'acció. Al llarg del segle XX s'ha discutit extensament sobre si les estructures són o no resultat d'accions individuals o més bé tenen una existència a part. La postura que predomina actualment és la que defensa el sociòleg Anthony Giddens, qui proposa un individualisme metodològic a partir del qual les estructures socials serien regles que regeixen les pràctiques socials i que existeixen en la mesura que les persones les utilitzen en el seu dia a dia. Aquestes regles socials varien en funció de la posició social de l'individu, de manera que es donaria una producció recursiva de posicions estructurals a través de les accions dels individus.

Finalment, el quart element de les injustícies estructurals serien les conseqüències no intencionades que produeixen les accions de les masses²⁴. Com s'ha dit amb anterioritat, la no intencionalitat és una característica bàsica dels processos socioestructurals, i també una de les principals causes que fa que l'assumpció de responsabilitats s'esvaeixi.

La construcció de la idea d'estructura social de Young no es pot entendre sense partir de Rawls, qui, segons l'autora, té una idea equivocada i poc definida de l'estructura social. Per ell l'estructura es limitaria a un conjunt d'institucions, mentre que Young s'esforça en rearticular i ampliar l'estructura social perquè no descarti els hàbits i les accions cotidianes de les masses. Ella vol dinamitzar l'estructura social

²⁴ «Sartre llama a esto “contrafinalidad”: las personas persiguen sus propias finalidades y crean un sistema estructural cuya teleología es contraria a los objetivos de estos individuos. Las crisis financieras normalmente adoptan esta forma» (Young, 2011:79).

rawlsiana; és necessari observar i comprendre la societat des d'un punt de vista relacional que constati els lligams entre les institucions i les accions de les masses.

Igual que Rawls, Young proposa un dualisme moral: l'estructura social serà avaluada seguint uns judicis morals normatius diferents dels que s'utilitzaran en relació a les interaccions individuals aïllades. Young reserva els conceptes de just/injust només per als processos socioestructurals²⁵, mentre que qualificarà les accions individuals com a correctes/incorrectes, morals/immorals²⁶.

Seria la inexistència d'un lligam necessari entre la correcció de les interaccions individuals i la justícia estructural la que propiciaria les injustícies a gran escala. La proposta pràctica de Young és sotmetre a una doble revisió tots els nostres actes de manera que, per una banda, n'avaluem el punt de vista individual i, per altra banda, intentem dilucidar els efectes estructurals d'aquestes accions.

3.3. La responsabilitat supera les fronteres

El doble imperatiu que proposa Young assumeix que la responsabilitat relativa a la injustícia estructural ens pertany a tots, afirmació que només encaixaria amb un model de responsabilitat basat en la connexió social, ben diferenciat del model de responsabilitat com a obligació característic de l'àmbit legal i del dret moral²⁷. El tradicional model d'obligació no pot fer front a les injustícies estructurals; seria inútil tractar d'assenyalar un culpable concret, aquesta responsabilitat s'expandeix fins a assolir un abast global.

²⁵ Young recorre novament a l'exemple de Sandy per explicar aquest punt. Exposa la situació concreta del llogater que menteix a Sandy perquè, pel fet de ser dona, no li vol cedir la casa: «No tratar a una persona con respeto y mentir habitualmente son actos moralmente incorrectos que comete una persona directamente contra otra; sin embargo, aunque sea algo común, no son injusticias. Deberíamos reservar el concepto de justicia e injusticia para actos erróneos más *sistemáticos*. Detrás de esta particular interacción yace un mal sistemático: el prejuicio, socialmente compartido de que un familia “adecuada” debe estar encabezada por un hombre» (Young, 2011:86).

²⁶ Al següent capítol s'analitzarà la distinció de Young entorn a la culpa i la responsabilitat.

²⁷ Young sosté que la responsabilitat relativa a les injustícies estructurals és distinta de la clàssica responsabilitat entesa com a culpa, falta o obligació. Pel model de l'obligació ser responsable significa ser culpable d'un dany, es tracta d'una responsabilitat individual que mira al passat cercant la imposició d'un càstig. Però a les injustícies estructurals hi contribueixen milions de persones, no podem aplicar aquesta responsabilitat individualista ja que no és possible atribuir la culpa a ningú en concret. En canvi, el model de connexió social que proposa Young afirma que tenim responsabilitats en funció de la nostra participació en processos que tenen conseqüències injustes. Ningú seria doncs culpable d'aquestes injustícies, es tractaria d'una responsabilitat compartida que s'hauria d'assumir mitjançant accions col·lectives. D'altra banda, i també contrastant amb el model d'obligació, la responsabilitat per la justícia social es projecta al futur, aspira a remeiar aquests processos injusts.

En vista de les dimensions i la complexitat de les injustícies estructurals, Young aposta per l'acció immediata. Davant les injustícies de les quals som responsables més val actuar per evitar la paràlisi i a posteriori ja ens demanarem què podem esperar, si és possible el canvi. En certa mesura, Young aposta per l'instint i la irreflexió.

L'exemple d'injustícia global per antonomàsia que presenta Marion Young són les condicions de les fàbriques tèxtils dels països subdesenvolupats (també anomenades sweatshops), on es violen sistemàticament els drets humans. Però qui és el responsable de l'existència dels sweatshops en ple segle XXI? La resposta a aquesta pregunta no és simple, ja que la responsabilitat es difumina al llarg del camí que recorre la roba des d'aquests tallers fins a les nostres mans. D'altra banda, Young és conscient que es podrien assenyalar culpables directes des del model d'obligació, com per exemple els amos de les fàbriques que exploten als seus treballadors. En qualsevol cas, assenyalar a determinades persones com a culpables no esgotaria l'abast d'aquesta injustícia, ja que moltes altres persones i institucions també promouen la continuïtat dels sweatshops encara que no sigui de forma directa i intencionada, per exemple el consumidor.

Young afirma que a Estats Units i a Europa el moviment anti-sweatshop ha fet reaccionar a molts consumidors que fins llavors desconeixien les condicions laborals dels treballadors de grans marques com Nike, Gap, Benetton, Reebok... Young recolza aquest moviment que aposta per la transparència i la informació. Les línies següents reflexen l'optimisme de Young:

«Las ventas de estas compañías dependen de la imagen que tengan los consumidores acerca de su atención o de la falta de ella hacia las condiciones de los sweatshops» (Young, 2011:143).

Certament, la percepció que tenim d'una determinada marca pot afectar les vendes dels grans minoristes, però Young demostra un excés de confiança en el rebuig automàtic que això provocarà al consumidor benestant. Actualment, les condicions infrahumanes dels sweatshops són una realitat sobradament coneguda per la gran majoria de la població, cosa que no impedeix que les empreses implicades segueixin obtenint grans beneficis. Per una banda, com diu la mateixa autora, és cert que la indústria tèxtil no compta amb gaires alternatives dins el comerç just (a diferència d'altres productes com el cafè). D'altra banda, les quatre estratègies per eludir la

responsabilitat que Young exposa en aquesta mateixa obra expliquen en gran mesura que seguim consumint roba fabricada als sweatshops²⁸. En definitiva, a diferència del que transmet Young en el fragment anterior, no basta tenir tota la informació al davant, ja que massa sovint miram cap a una altra banda i finalment la nostra satisfacció individual s'imposa a la justícia.

En qualsevol cas, Young té la convicció que les relacions estructurals comporten obligacions de justícia que cal assumir. Així com temps enrere aquesta postura seria discutible, en el món capitalista globalitzat del segle XXI no hi ha dubte que ningú pot restar aïllat de la resta de la humanitat. Som responsables de les injustícies estructurals tant si ens perjudiquen a nosaltres com si afecten a algú situat a milers de quilòmetres de distància, les estructures socials no respecten les fronteres. D'aquesta noció de responsabilitat col·lectiva es deriva el desacord de Young amb la postura comú del discurs polític i filosòfic (defensat per autors com Rawls o David Miller) que delimita la responsabilitat per la justícia dins el marc estatal o nacional.

Davant el pes d'una responsabilitat tan exigent, Young ens consola fent una distinció entre la responsabilitat i el deure. Mentre el deure dona una ordre inflexible (per exemple, pagar una multa), la responsabilitat indica un objectiu concret al que podem arribar com creguem més adequat, depenent de les nostres capacitats i circumstàncies. És en aquest punt on Young explica la funció orientadora de la filosofia, doncs encara que no es pugui articular una teoria que reveli exactament com hem de fer front a la nostra responsabilitat política, el filòsof ens dotarà d'uns paràmetres de raonament que ens permetin avaluar la manera òptima de perseguir la justícia. Young remarca que el trobar-nos immersos en macro-estructures d'injustícia no ho hem pogut triar, però podem ser criticats per no prendre mesures per oposar-nos-hi, ja que això sí que depèn de nosaltres (Young, 2011:151).

²⁸ Young distingeix quatre maneres de justificar la falta de responsabilitat política. En primer lloc, tendim a reificar les injustícies, això és, les consideram tan immutables com les forces de la natura, de manera que seria inútil esforçar-se en corregir-les. En segon lloc, negam la connexió entre nosaltres i aquells que pateixen les injustícies estructurals, ja que al trobar-se a països llunyans no hi mantenim un contacte directe. En tercer lloc, hi ha qui accepta que efectivament estem connectats amb milions d'altres persones però cal centrar-se en la gent més propera i això ja ens absorbeix tot el temps i les forces. Finalment, l'argument de "no és cosa meua" sosté que és l'Estat qui hauria de promoure la justícia (cosa que no té en compte que el poder de l'Estat el legitima el recolzament dels ciutadans actius). Qui apel·la a aquestes excuses (que poden tenir una base certa), no assumeix que la responsabilitat política requereix l'acció col·lectiva de tots els agents més o menys implicats en els processos estructurals globals.

Com a filòsofa, Young ens proposa quatre pautes de raonament que podem utilitzar a mode de guia per a orientar les nostres accions i evitar reproduir injustícies estructurals: poder, privilegi, interès y capacitat col·lectiva.²⁹

El poder que tenim sobre els processos estructurals depèn en gran mesura de la nostra posició. Si no ens trobam en una posició social especialment influent, serà millor dirigir els nostres esforços a criticar les accions d'aquelles persones més poderoses (si consideram que aquestes no actuen perseguint la justícia social). Per exemple, els moviments anti-sweatshop enfoquen la seva atenció cap als minoristes ja que ocupen posicions superiors.

Igual que el poder, el privilegi també és proporcional al grau de responsabilitat. La gent que es veu beneficiada pels processos socioestructurals és la que pot i ha d'assumir major responsabilitat. En qualsevol cas, que la gent no privilegiada o no poderosa no pugui incidir directament en les injustícies no és una raó per abandonar la responsabilitat que ens correspon sinó més aviat un motiu per animar a més gent a movilitzar-se.

El tercer dels paràmetres que proposa Young és la capacitat col·lectiva, doncs cada petit gest és valuós i necessari quan es tracta d'injustícies estructurals, ningú (per poderós i privilegiat que fos) podria desactivar els processos socials injusts per ell mateix. Young proposa fer ús d'entitats ja organitzades que comptin amb molts membres (com universitats, sindicats o grups religiosos) per aprofitar la força que ja tenen i així maximitzar els resultats. L'autora torna a l'exemple dels moviments anti-sweatshops, que varen conscienciar a les universitats perquè deixessin de promocionar-se a través de roba importada, cosa que va suposar pèrdues pel mercat tèxtil que fabricava a països subdesenvolupats.

Finalment, el quart paràmetre que podem tenir en compte a l'hora de reflexionar sobre la nostra responsabilitat és l'interès que tenim en pal·liar les injustícies. Sens

²⁹ Young afirma que la responsabilitat política és compartida, tots hem de lluitar contra les injustícies estructurals. Ara bé, reconeix que és útil distingir graus i tipus diferents de responsabilitat a l'hora de pensar com abordar una acció per a fer front a les injustícies: «Me opongo a la idea de que las personas diferentes tengan distintos grados y tipos de responsabilidad como contribuyentes a la injusticia estructural. Decir que la responsabilidad se comparte significa que se atribuye a todos personalmente, sin tener que dividir ni medir. Sin embargo, que compartamos la responsabilidad de este modo como contribuidores, no implica que (no) debemos distinguir los grados y tipos de responsabilidad al pensar en cómo emprender una acción futura para eximirnos de ella» (Young, 2011:134).

dubte, les víctimes són les que tenen major interès, llavors també han d'assumir la responsabilitat que els pertoca³⁰. D'altra banda, les víctimes que es veuen tan perjudicades per les estructures socials sovint depenen d'aquestes mateixes estructures per sobreviure, es troben doncs en una situació límit que els impedeix rebel·lar-se. Lamentablement, aquells que tenen menys interès en alterar les dinàmiques socials són els poderosos i privilegiats, que són precisament els més influents. Davant els conflictes que es deriven del paràmetre de l'interès Young proposa el següent:

«Alinear el interés con la responsabilidad no es un problema; de hecho una forma de contemplar lo que significa asumir la responsabilidad política es averiguar la manera de alinear los propios intereses con los de los agentes que sufren injusticias» (Young, 2011:153).

Aquelles persones que obtenen grans beneficis de l'estructura de privilegis, difícilment arribaran a alinear els seus interessos amb els d'aquells que pateixen la privació dels drets més bàsics. Ara bé, l'interès de terceres persones que no són privilegiades però que tampoc sofreixen les conseqüències directes de les injustícies estructurals no està definit. Són aquestes persones les que inclinaran la balança a favor de l'eliminació o el manteniment de les injustícies estructurals (Young, 2011:156).

En definitiva, tots ens hauríem d'interessar i posicionar-nos per posar fi als perjudicis que genera la disposició actual de les estructures socials. Young lamenta que precisament és la indiferència de la gent la que frena qualsevol esperança de canvi social. Es requereix doncs la politització i implicació activa de la ciutadania, la visibilització de la precarietat dels més perjudicats i una comprensió de la justícia que superi les fronteres nacionals per a corregir les estructures que provoquen injustícies (Young, 2011:156).

³⁰ Young en aquest punt destaca la importància del model de connexió social de la responsabilitat, que fa possible que la víctima sigui també responsable. En canvi, seguint el model de responsabilitat com a obligació, ser la víctima descarta ser responsable de les injustícies sofrides.

4. CULPA I RESPONSABILITAT

Young presenta un nou concepte d'injustícia basat en les estructures socials, per tant, la responsabilitat que se'n deriva també tindrà unes característiques diferencials, ja no basades en el model de l'obligació. Aquest darrer capítol gira entorn a aquesta nova idea de responsabilitat política que Young construirà a partir d'algunes obres de Hannah Arendt. Es basa concretament en els assajos *Culpa organizada y responsabilidad universal*, *Responsabilidad colectiva* i en el llibre *Eichmann en Jerusalén*.

Arendt serà de les que consideren que la responsabilitat deriva de la pertinença a una nació. Aquesta idea tan bàsica i simplista no convenç a Young, qui serà capaç d'extreure una nova i més satisfactòria definició de responsabilitat política basant-se en la mateixa autora.

Una de les majors aportacions d'Arendt a Young és la distinció entre responsabilitat i culpa. Per Arendt, la culpa s'aplica a persones individuals, no a col·lectius³¹. A més, a diferència de la idea jurídica que fa falta intenció a l'hora d'atribuir la culpa, per Arendt importen els resultats, no les intencions del culpable; no es requereix una *mens rea*.

Els col·lectius, diu Arendt, no poden ser culpables però sí que poden ser responsables. Amb tot, el que ella entén per responsabilitat col·lectiva és ben diferent de la idea de Young. L'autora jueva creu que som responsables d'actes que no hem comès nosaltres, perquè la nostra responsabilitat es deu només al fet de pertànyer a un grup (referint-se a una nació o comunitat política)³². Seria una responsabilitat que ens ve donada, no requereix de la nostra iniciativa sinó que la rebem passivament.

La responsabilitat que Arendt atribueix als col·lectius és de caràcter polític, mentre que s'és culpable en termes morals i individuals: «en el centro de las consideraciones morales de la conducta humana reside el yo; en el centro de las consideraciones políticas de la conducta está el mundo» (com se cita a, Young, 2011: 92). La responsabilitat es refereix a l'estat de coses en el món, mentre que la culpa fa

³¹ «La aplicación de culpa moral o jurídica en este sentido pierde sentido si lo extendemos a todo un colectivo que está asociado con el crimen o con el agravio por ser miembro de la misma sociedad y permitir de forma pasiva dicho crimen o agravio» (Young, 2011:90-91)

³² «En virtud de que soy miembro de una comunidad política, soy responsable por sus acciones o por los actos cometidos por agentes específicos en nombre de la nación o de su gobierno» (Young, 2011:91-92).

referència als actes comesos per l'individu en qüestió. En altres paraules, per Arendt, la posició de l'individu front a la culpa i la responsabilitat és diferent. En el primer cas l'individu és actiu, la culpa no recau sobre l'individu independentment dels seus actes; en el segon cas l'individu és passiu. D'aquesta manera, la responsabilitat ja no suposa un individu moral actiu, Arendt altera així una idea dominant de la història de l'ètica.

Young reconeix que el fet de distingir culpa i responsabilitat és molt adequat per arribar a entendre eventualment com hauríem de pensar la nostra responsabilitat envers les injustícies estructurals. En base a la lectura d'*Eichmann en Jerusalem*, Young extreu una nova manera d'entendre el concepte de responsabilitat política, molt més operatiu a l'hora d'enfocar l'estructura social que la pertinença a una nació. Per a fer-ho, Young parteix de la distinció implícita que fa Arendt dels quatre tipus de relació que varen establir les persones amb l'assassinat massiu de jueus durant el tercer Reich.

Eichmann protagonitza el grup d'aquells que foren culpables de l'extermini jueu, doncs va ser ell qui va organitzar el trasllat de milers de persones als camps on serien assassinats. Essent coherent amb la seva idea de culpa al marge de la intencionalitat³³, Arendt culpabilitza a Eichmann tot i la seva carència d'intenció criminal, ell afirmava que només complia ordres, i certament els motius que el portaven a actuar no eren malvats³⁴. Eichmann tenia interès en l'èxit laboral i el benestar de la seva família, però diem que és culpable perquè la culpa se centra en els resultats dels actes dels individus i ell, a més de complir amb les seves tasques laborals i familiars, va contribuir a la mort de centenars de milers de persones.

Segons diu Arendt: «La transformación del hombre de familia, desde un miembro responsable de la sociedad interesado en todos los asuntos públicos, a un “burgués”, preocupado solo por su propia existencia y sin ninguna virtud cívica conocida, es un fenómeno moderno internacional» (com se cita a, Young, 2011:97). Young assegura que aquest fenomen de despolitització dels individus és plenament vigent al segle XXI, la gent focalitza la seva atenció en el seu àmbit privat més

³³ «Culpable en este caso y, según sugiere Arendt, en general, no se interpreta como un estado subjetivo del autor, sino una consecuencia objetiva de sus actos» (Young, 2011:96).

³⁴ Precisament, és aquest punt del pensament d'Arendt el que va suscitar més polèmica i indignació al seu moment, doncs no tothom acceptava que Eichmann no fos un monstre, sinó un pare de família i un funcionari normal i corrent. És l'anomenada banalitat del mal la que descobreix que aquest només pot ser extrem però no radical, ja que descansa en la superfície de la irreflexió i la ignorància.

immediat i decideix ignorar les estructures més àmplies que causen grans injustícies arreu del món i amb les quals tots hi estem vinculats en major o menor mesura.

El segon dels grups que Arendt distingeix és el d'aquells que sense ser culpables comparteixen la responsabilitat política. Això és, moltes persones no varen realitzar actuacions que propiciessin directament els crims contra els jueus, però eren membres d'aquella societat. Per Young és cert que aquestes persones són responsables, però això no pot derivar de quelcom tan aleatori com haver nascut a l'Alemanya del Tercer Reich, ha de comportar alguna cosa més específica i activa (Young, 2011:98). Així doncs, Young és partidària de la següent definició de responsabilitat política:

«Son responsables aquellos que viven en el sistema social que permite los crímenes y sustentan dicho sistema con apoyo *pasivo al menos*. En este caso, su pasividad produce un vacío político. La actitud y conducta de la mayoría de la gente está tan *privatizada* que existe poco espacio público organizado en el que los actores puedan exponer ante los demás sus juicios sobre los eventos, y mucho menos una *acción colectiva* para transformarlos» (Young, 2011:99).

Es deriva d'aquesta definició que la responsabilitat pot ser activa però també passiva; bastaria ser conscients d'injustícies comeses per altres i no reaccionar perquè recaigués la responsabilitat sobre nosaltres³⁵. Quedarien lliures de responsabilitat política en canvi, aquells que superessin l'àmbit privat per denunciar públicament les injustícies socials i promoguessin a més a més una acció col·lectiva per a mitigar-les. En definitiva, Young equipararia la responsabilitat política amb el compromís polític, això és, rebutjaria radicalment la contemplació passiva dels individus respecte a la mala gestió política i exigiria implicació social activa.

Young parla des del model de la connexió social de la responsabilitat mencionat al capítol anterior quan qualifica d'imperatiu la nostra responsabilitat política en la mesura que, ho volgüem o no, no vivim al marge de la societat.

³⁵ «Cuando Hitler ascendió al poder, *observaron en silencio* cómo se cerraban los lugares de participación política y las personas eran encarceladas sin acusación ni juicio. Contemplaron, y muchos de ellos con aprobación, cómo los judíos y otros eran discriminados, sus hogares y propiedades destruidas, sus allegados golpeados. Con el tiempo llegaron a enterarse de la desaparición de algunos de sus vecinos y muchos oyeron rumores, que eligieron ignorar, sobre los campos de concentración» (Young, 2011:99).

El tercer grup el conformen les persones que varen actuar per evitar la culpa o el dany. Posa l'exemple d'aquells acadèmics que varen abandonar els seus llocs per no haver de jurar lleialtat a Hitler o d'aquelles persones que varen amagar o ajudar a escapar a jueus. Per Arendt aquests individus no poden ésser culpats, és més, varen realitzar actes moralment admirables. Ara bé, aquests actes no poden ésser qualificats d'accions polítiques ja que no eren públics sinó privats, no pretenien fer ressò per animar a més gent a posicionar-se contra Hitler. Per tant, es conclou que encara que aquestes persones no varen assumir la seva responsabilitat política, els seus actes eren moralment correctes, per la qual cosa són absolts de la culpa.

Finalment, a *Eichmann en Jerusalem* es distingeix un quart grup de persones: aquelles que varen assumir la responsabilitat política. Tot i que a *Responsabilidad colectiva* Arendt deixa clar que la responsabilitat política és col·lectiva (un és responsable com a membre d'un grup), Young descobreix a partir d'*Eichmann en Jerusalem* que això no vol dir que els individus no puguin ser responsables políticament. El que caracteritza realment una acció política no és el nombre d'individus que participen en l'acció en qüestió, sinó el fet que aquesta acció sigui pública i cerqui convèncer i motivar a la resta de la població a l'aixecament contra les injustícies. Les accions polítiques troben la força i l'efectivitat a través de la capacitat col·lectiva³⁶.

Poques persones pertanyen a aquest darrer grup. No varen ser molts els que en el context del nazisme varen assumir la seva responsabilitat política; la repressió era brutal. Un dels únics exemples que posa Arendt d'acció política és la distribució d'uns panflets contra Hitler a la Universitat de Múnic per part dels germans Hans i Sophie Scholl. Els dos foren guillotïnats. És cert que molts alemanys s'oposaven al nazisme, però en paraules d'Arendt «no habían formado un plan, ni albergaban la intención de iniciar una revuelta» (com se cita a, Young, 2011:102), llavors no es pot parlar de responsabilitat política.

La conclusió que extreu Young de la lectura de Hannah Arendt és que la diferència entre culpa i responsabilitat és de tipus, no de grau. Mentre que la culpa s'atribueix a aquell que *comet* el crim o hi *contribueix directament*, la responsabilitat política pertany a aquells que *recolzen* passiva o activament als governs, institucions i

³⁶ «La responsabilidad política no trata de hacer algo en soledad, sino incitar a los demás para unirse en una acción colectiva» (Young, 2011:105).

pràctiques que cometen actes perversos (Young, 2011:104). La culpa recau sobre aquells que han comès les faltes, la responsabilitat sobre aquells que no les han comès. La culpa admet graus (algú pot ser més o menys culpable que un altre en funció de quins actes ha realitzat); la responsabilitat també admet diferents graus de responsabilitat però sempre partint del punt que la responsabilitat és compartida. Com diu Young en referència als paràmetres de raonament exposats anteriorment: «Un planteamiento más productivo es aceptar que compartimos la responsabilidad y dividirla en lo que concierne a las tareas transformadoras» (Young, 2011:127).

Eichmann en Jerusalén també reafirmarà la idea de Young que la culpa és temporalment retrògrada (s'aplica en funció d'actes ja consumats) mentre que la responsabilitat és en aquest sentit progressista. Els individus han d'assumir la responsabilitat (que és inevitable pel fet d'estar immersos en processos socials i institucionals) i tractar d'erradicar les injustícies perquè no es produeixin en un futur.³⁷

En darrera instància, la lectura d'Arendt servirà a Young per a referir-se a l'objecte de les seves investigacions, això és, les injustícies estructurals:

«La injusticia estructural no es tan horrible como un genocidio; yo lo considero una injusticia “ordinaria”. Este tipo de injusticia debe ser de nuestra incumbencia como agentes morales y políticos, precisamente porque ocurre en el día a día, y a menudo condiciona otros actos criminales» (Young, 2011:105).

És cert que les injustícies estructurals no són un cas tan extrem i violent com els crims nazis però això no els resta importància. A més, el fet que aquestes injustícies estiguin tan ben assentades i disseminades en les estructures socials complica trobar mesures efectives per a la seva eliminació, no basten les accions focalitzades puntuals. En aquest sentit, la redefinició de Young de la responsabilitat esdevé un concepte clau imprescindible per encarar la justícia en les societats modernes. És necessari que assumim la nostra responsabilitat per acabar amb les injustícies estructurals, sense perdre de vista les nostres capacitats i limitacions.

³⁷ En relació a l'actualitat, Young sosté el següent: «Esta responsabilidad es en gran parte inevitable en el mundo moderno, porque participamos y habitualmente nos beneficiamos de la función de estas instituciones» (Young, 2011:104). No podem escapar de la responsabilitat en el món globalitzat.

Es diria que Young construeix una responsabilitat política assumint un escenari democràtic en el qual sigui possible publicitar les injustícies socials, crear un àmbit d'opinió pública que permeti la crítica i la lliure expressió, i organitzar-se per lluitar contra aquestes injustícies. Young està redefinint la democràcia participativa i el republicanisme cívic en clau de responsabilitat. La justícia només és assolible des d'una perspectiva política, des d'una responsabilitat que s'obri a l'àmbit públic i s'involucra activament per acabar amb les estructures socials injustes.

Finalment, i ja per acabar, cal puntualitzar que la distinció que fa Young entre culpa i responsabilitat no és tan evident com sembla. Martha Nussbaum, autora del pròleg de *Responsabilidad por la justicia*, problematitza aquesta qüestió demanant-se què succeeix si no assumim la nostra responsabilitat política. Degut a que el temps és continu, la injustícia a la que no feim front arriba a formar part del passat, esdevenim culpables en aquests casos? Aquí hi hauria certa incoherència per part de Young ja que si la responsabilitat es refereix a qüestions polítiques, quan aquestes passen a formar part del passat no es poden convertir en qüestions morals com requereix la culpa. Young hauria d'assumir l'existència d'una responsabilitat moral concernent a accions individuals que amb el temps podria esdevenir culpa. Aquesta responsabilitat seria diferent a la responsabilitat política, doncs encara que també tengués mires al futur, la responsabilitat moral no es referiria a qüestions estructurals ni seria col·lectiva ni essencialment compartida.

5. CONCLUSIONS

Young du a terme una revisió del subjecte modern considerant que l'individu no precedeix les relacions socials. Cada subjecte no deixa mai de construir-se constantment a partir de la seva afiliació als grups socials. El concepte de grup social serà cabdal en aquesta autora, tot i que no sempre el definirà de la mateixa manera. L'inici de *Justicia y política de la diferencia* està marcat per un clar estatisme en relació als grups socials que contrasta amb la forma dinàmica i històrico-contextual que acaben adoptant. Així com al principi dels seus raonaments el sentit identitari suposa l'element definitori dels grups, es produirà un gir anti-essencialista que portarà a Young a confeccionar els grups socials basant-se en el conjunt de possibilitats i limitacions que experimenten els individus en una societat. Per a comprendre els grups socials serà útil recórrer als conceptes d'opressió i dominació, ja que són les dinàmiques de privilegis les que els defineixen i ens permeten distingir entre grups opressors i grups oprimits. Així, mentre alguns grups trobaran facilitats per posar en pràctica i desenvolupar les seves capacitats, altres hauran de superar limitacions i dificultats contínuament.

Les diferències dels grups socials seran quelcom central per Young, ja que enteses partint d'una comprensió oberta i fluïda eviten categoritzar els grups com a unitats contraposades. Si assumim l'ontologia no identitària sinó canviant i relacional dels grups socials, veurem com de fet es troben superposats i mantenen connexions i similituds, no hi ha línies definides que els separin i els enfrontin.

Seguint aquest plantejament, Young mostra el seu rebuig cap al paradigma distributiu dominant en la teoria moral i política tradicional, doncs precisament aquest model és partidari d'una ontologia individualista que no té en compte els processos socials. Per Young, la justícia no es podria assolir mai des de la lògica identitària del model distributiu ja que al no contemplar els grups d'una manera fluida, els acaba articulant en dicotomies jeràrquiques que infravaloren un dels grups en qüestió: els negres, les dones, els homosexuals, els ancians, els discapacitats... Així, l'objectiu del paradigma distributiu seria la imparcialitat; pretén eliminar les diferències i tractar a tots els individus seguint els mateixos principis. Això, segons l'autora és reduccionista i equivocat perquè les diferències de fet existeixen i condicionen la realitat social. Tractar d'homogeneïtzar la pluralitat tan sols porta a la contraposició simplista dels grups socials i a privilegiar uns grups per sobre dels altres; en definitiva, alimenta l'opressió i la dominació.

Young, molt influïda per Habermas, sosté que ningú hauria de veure's forçat a amagar les seves diferències en l'àmbit privat. La justícia es definirà precisament com el conjunt de condicions institucionals que permeten a les persones adquirir i exercir les seves capacitats, participar en la presa de decisions i expressar-se en contexts on puguin ser escoltades (Young, 2000: 156). En definitiva, Young fa una aposta clara a favor de la visibilització i el reconeixement de les diferències de tots els grups socials i anima a la participació de tots els col·lectius en el debat públic, en altres paraules, la justícia de Young només es pot assolir en un context democràtic.

Young serà pionera en incorporar els grups socials com a nucli de la seva teoria de la justícia i no a l'individu, doncs per ella és en els processos socials on resideixen les injustícies. L'autora desenvolupa amb detall les denominades injustícies estructurals en la seva obra *Responsabilidad por la justicia*, obra que inspira gran part del treball.

Definirà les injustícies estructurals com aquelles circumstàncies produïdes per moltes polítiques i pels actes acumulats de milers d'individus que perjudiquen sistemàticament a determinats grups socials. Perfilar un nou tipus d'injustícia tindrà moltes conseqüències que l'autora anirà abordant al llarg de la seva obra. Young haurà de redefinir una nova noció de responsabilitat, diferenciant-la de la responsabilitat personal que defensa que una persona responsable és aquella que no depèn de ningú altre. En canvi, per l'autora, una persona responsable serà la que intenta preveure quines conseqüències tendran les seves decisions per tots els afectats, pressuposant vincles que mantenen unida a tota la societat.

Les estructures socials són l'element que aglutina i aporta coherència a l'obra de Young, i són, en definitiva, l'objecte central de la justícia. L'autora es distancia de Rawls caracteritzant les estructures socials no només com un conjunt d'institucions i polítiques, sinó afegint-hi a més les accions quotidianes de milers d'individus (no necessàriament il·legals ni moralment despreciables). Els efectes acumulatius d'aquestes polítiques i accions de les masses produeixen les esmentades injustícies estructurals, això és, situacions que desfavoreixen sistemàticament a determinats grups socials, que veuen com les seves oportunitats es troben disminuïdes a favor dels grups privilegiats a qui les estructures beneficien.

Young proposa un dualisme moral que discerneix entre interaccions individuals (que seran qualificades de correctes o incorrectes, morals o immorals) i estructures socials (susceptibles de ser anomenades justes o injustes). D'aquí es deriva que les

nostres accions han de ser sempre observades des d'una doble perspectiva, això és, des del punt de vista individual i també tractant d'intuir les conseqüències dels nostres actes que poden afectar a terceres persones (nivell estructural). Així, la responsabilitat relativa a les injustícies estructurals s'ha d'enfocar necessàriament des del model de connexió social, perquè som responsables en la mesura que estem implicats en processos socials que perjudiquen a molta gent. En canvi, la responsabilitat personal es basaria en el model de responsabilitat com a falta, culpa o obligació. Es tracta d'un model individualista que cerca un culpable a qui castigar per injustícies que ja s'han produït. Mentrestant, el model de la connexió social mira al futur en vistes a subsanar les injustícies que s'estan produïnt; no assenyala a un únic culpable sinó que la responsabilitat és necessàriament compartida i s'ha d'assumir a través d'accions col·lectives.

En aquest sentit Young analitza les quatre principals excuses a les que recorrem els individus per justificar la nostra evasió de responsabilitats en relació a les injustícies estructurals, doncs es tracta d'una responsabilitat realment aclaparadora que supera les fronteres de les jurisdiccions nacionals i estatals.

La qüestió de la responsabilitat compartida m'ha creat dubtes degut a la ambigüïtat que reflexa Young a *Responsabilidad por la justicia*. Finalment he entès que la responsabilitat pot tenir graus a l'hora de pensar com actuar davant les injustícies estructurals, però tanmateix és compartida per tots aquells que estem involucrats en els processos socials. En qualsevol cas, es poden fer diverses lectures de les idees de Young sobre la responsabilitat compartida que he decidit no tractar al present treball però considero prou interessants per a aprofundir-les en futures ocasions.

Seguint amb el tema de la responsabilitat, és important la distinció que ofereix Hannah Arendt entre responsabilitat i culpa. Mentre s'és culpable en termes morals i individuals, la responsabilitat és política i col·lectiva. La posició de l'individu en relació a la culpa és activa, mentre que la responsabilitat pot ser també passiva, doncs es deriva del fet de recolzar o simplement permetre la comissió d'injustícies. Assumiria la seva responsabilitat política aquell que sortís a l'àmbit públic per a denunciar les injustícies i animar a més gent a sumar-se a la protesta; es tracta d'una responsabilitat que rebutja la privatització i despolitització dels individus, demana implicació social i lluita democràtica.

En general, l'obra de Young aborda problemàtiques de plena actualitat amb una actitud compromesa i optimista. La manera d'expressar-se i el llenguatge de Young són esclaridors, és molt ordenada i metòdica a l'hora de desenvolupar les seves reflexions. A causa de la seva mort prematura, el seu llibre pòstum *Responsabilidad por la justicia* no presenta el nivell d'elaboració d'obres anteriors, tot i que les propostes principals de Young són igualment accessibles. Els conceptes tractats per Young com el grup social, l'estructura, la responsabilitat o la injustícia estructural són construïts progressivament al llarg de les seves obres, van evolucionant i transformant-se però generalment sense grans incoherències. En definitiva, donada la seva vigència i originalitat, la producció de Young no deixa de ser una valuosa font d'inspiració per diversos àmbits com la filosofia política i moral o el feminisme. La teoria de Young sobre la justícia, a més, suposa una empenta per a l'activisme polític, ens encoratja a ser partícips de la història i a assumir el paper que ens correspon a cadascun de nosaltres de cara a les injustícies estructurals.

6. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Acosta Martín, L. (2013), «En torno a género y cuerpo vivido. Las visiones de Pierre Bordieu e Iris Marion Young», en *Enrahonar*, 51. 95-110.
- Campillo, N. (2013), «El significado de la crítica y de la responsabilidad política en Iris Marion Young», en *Enrahonar*, 51. 41-59
- Farrés Juste, O. (2013), «Iris Marion Young. Responsabilidad e injusticia histórica», en *Enrahonar*, 51. 137-142.
- Fraser, N. (2009), «El feminismo, el capitalismo y la astucia de la historia», en *New left review*, 56. 87-104.
- Ferguson, A. (2013), «Iris Marion. Responsabilidad social y solidaridad», en *Enrahonar*, 51. 111-134.
- Guerra Palmero, M. J. (2013), «Presentación. Iris Marion Young, la pensadora de las injusticias estructurales y de la responsabilidad política», en *Enrahonar*, 51. 5-12.
- Harvey, D. (2008), «El neoliberalismo como creación destructiva», en *Apuntes del CENES*, 45. 10-34.
- Marion Young, I. (2000), *Justicia y política de la diferencia*, Cátedra. Madrid.
- (2011), *Responsabilidad por la justicia*, Ediciones Morata. Madrid.
- Martínez-Bascuñán, M. (2013), «Iris Marion Young y la aproximación feminista de lo político. Un recorrido por su trayectoria», en *Enrahonar*, 51. 13-40.
- Palacio Avedaño, M. (2013), «Iris Marion Young y Nancy Fraser. Sobre la estructura de la justicia», en *Enrahonar*, 51. 77-93
- Sánchez Muñoz, C. (2013), «Responsabilidades globales e injusticias estructurales. Una lectura de Iris Marion Young», en *Enrahonar*, 51. 61-76.